

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИЙ РУХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ГАЛИЧИНИ В 1900 – 1914 РОКАХ

На початку ХХ століття західноукраїнські землі перебували в складі Австро-Угорської монархії. Уряд імперії Габсбургів, проводячи тут колоніальну політику, гальмував економічний розвиток, обмежував політичні права українців, які терпіли ще й національний гніт. Він, здійснюючи особливу національну політику, наблизив до себе в Галичині поляків. Хоч край заселяли переважно українці, політичну, економічну і культурну перевагу в ньому мали поляки. Особливо вражаючою антиукраїнська політика була в галузі освіти. У 1914 р. в провінціях існувало лише 6 українських гімназій. Навчання у Львівському університеті, інших вищих школах, професійно-технічних закладах Галичини велося польською мовою. Українці змушені були в краї уперто боротися за кожен національну установу, за кожне українське слово.

Важливе місце в цих змаганнях відводилося українській студентській молоді. Найбільшими осередками українських студентів, які гуртувалися в академічних товариствах “Академічна громада”, “Основа”, “Січ” і “Союз”, були Львівський, Віденський, Чернівецький університети, Львівська політехніка. Так, у травні 1901 р. товариство українських студентів “Академічна громада” складалося з 271 члена або 70 відсотків усіх українських студентів Львівського університету¹. Пізніше виникають нові українські студентські товариства. 6 лютого 1906 р. утворилося товариство “Академічний хор “Бандурист”, яке спочатку об’єднувало 36 студентів, а вже через два роки 57 студентів². 10 вересня 1906 р. було засноване товариство “Руська академічна поміч”, до якого у 1912 р. входило 219 членів. Перші спроби організації цього товариства робилися ще в 1902 р. В академічному товаристві “Основа” нараховувалося в 1912 р. 77 студентів Львівської політехніки. У товаристві “Січ” – 70 студентів Віденського університету, а у товариствах “Січ” і “Союз” – відповідно 60 і 80 студентів Чернівецького університету³. Ці товариства, з одного боку, виступали осередками національно-патріотичного виховання, підготовки української інтелектуальної еліти, а з другого – були ініціаторами справ загальнонаціонального суспільного значення.

Узагальнюючи історію організації західноукраїнської молоді за сорокарічний період, один із діячів українського студентського руху, Корнило Заклинський відзначав: “Історія молодіжи за той час – це справа, чи не найважливіша частина галицької України в ту пору, бо культурний, політичний та економічний напрям нашому національному розвитку Галичини, а в частині й Буковини, надала саме молодіж і то серед довголітньої, упертої боротьби”⁴.

На зламі століть у двох протилежних кінцях України патріотично налаштована українська студентська молодь заявила про своє прагнення до незалежності України як національного ідеалу. У Харкові в 1900 р. молодий адвокат Микола Міхновський написав брошуру “Самостійна Україна”, надавши їй форму промови, в якій проголосив політичне кредо: “Одна, єдина, нероздільна, вільна. самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ”⁵. Невдовзі брошура була опублікована у Львові окремою брошурою у студентському видавництві “Молода Україна”.

Ці ідеї були в центрі уваги також українських студентів Львівського

університету, членів товариства “Академічна громада”. Зокрема, на засіданні літературної секції “Наукового кружка” товариства, до якої входили студенти філософії Іван Брик, Семен Горук, Антін і Михайло Крушельницькі, студенти права Євген Косевич, Осип Шухевич, Михайло Галушинський, за участю великої кількості студентів 13 червня 1899 р. була заслухана доповідь студента права Льонгіна Цегельського “Українська ідея в історичному розвитку”. Як записав Іван Брик, серед слухачів “були присутні два питомці угорської Русі Юрій Бідняк і Омилян Мустианович. Сей факт нотується як важний в історії нашого товариства, так як багатий в наслідку в розвитку угорської Русі”. На загальних зборах “Академічної громади” в листопаді 1899 р. голова товариства Євген Косевич заявив: “Ідеалом молодіжі є незалежна Україна і до сего повинні ми стреміти”⁶.

Тринадцятого липня 1899 р. з ініціативи “Академічної громади” у Львові відбулося перше віче українського студентства вищих навчальних закладів Австро-Угорської імперії. Цей перший з’їзд української академічної молоді започаткував змагання українських студентів “за основи українського університету”. Після з’їзду на довірчих зборах студентської молоді, яка представляла різні студентські товариства, голова товариства “Січ” Володимир Старосольський виступив з проектом організації усієї української молоді. Тоді було прийнято начерк організації студентської молоді з головним комітетом у Львові і осередками при кожній вищій школі, де навчалася українська молодь. Крім того, було вирішено розпочати видання журналу “Молода Україна”, для цього створити Організаційний комітет. Восени 1899 р. до складу редакційного комітету “Молодої України” увійшли Остап Грабовський, Володимир Старосольський, Євген Косевич, Льонгін Цегельський, Володимир Темницький, Антін Крушельницький, Семен Горак. 1 січня 1900 р. вийшов перший номер цього журналу⁷.

“Хочемо стати устами української молодіжі, якими вона мала висловлювати... свої святі ідеали, – говорилося в програмній статті часопису. – Символом цих ідеалів, стягом, що під ним спішимо у бій за наші ідеали, є для нас одно велике слово – Україна... Наша національна ідея... се питання політичної незалежності, питання потреб поневолених верств нашого народу, повної соціальної справедливості... Цілью нашого видавництва стати... органом молоді всієї України...”⁸. У кожній середній школі був один представник від журналу “Молода Україна”, який займався розповсюдженням цього часопису, був зв’язковим з Організаційним комітетом. “Під впливом модерних демократичних ідей та новітніх поступових соціальних рухів, і в числі студій і зрозуміння національно-державної традиції українського народу та її значення для дальшої визвольної боротьби, – зазначав Льонгвін Цегельський, – українська молодь високих та середніх шкіл австрійської України об’єдналася на переломі XIX і XX століть в тисячних рядах нової організації, під назвою “Молода Україна”. Ця назва широкого ідейного руху молоді, якому в майбутньому довелось відіграти рішальну роль в активізації і здійснюванні гасла самостійної української державности”⁹.

У лютому 1900 р. “Молода Україна” надрукувала другим накладом книжку Юліана Бачинського “Україна ingredienta” та звернулася до своїх осередків, щоб замовляли цю книжку, оскільки вона “дає теоретичні основи ідеям, що лучать нас усіх під стягом України, показує, що ті ідеї, се не видумана фантастична мрія, а життєва конечність, що мусить довести нас до перемоги”. Організаційний комітет “Молодої України” 14 липня 1900 р. зібрав у Львові другий загальний з’їзд українського студентства і загальношкільної молоді, на якому треба було “заманіфестувати, що вся українська молодь стоїть і стоятиме під прапором незалежності України... грімко та твердо проголосити світові, що найвищою ідеєю національно-політичних змагань усієї

молодіжи є незалежна Україна!”.

Уже при відкритті з'їзду голова вічевого комітету, студент медицини Олекса Грабовський, виражаючи думки українського студентства, виголосив слова І. Франка: “Коли ж справа самостійності України видалася декому річю не доконче потрібною і не на часі, тому молодіж уважає за відповідне явно і ясно висказувати свої гадки не лише на письмі, але також публічною маніфестацією, щоби сили дати доказ, що цілий загал української молоді живо відчуває справу Самостійної України. Бо коли хто, то ми маємо право і обов'язок зробити се!... А саме та самостійна Україна запевнить в будочности нашому народови найкращу долю”. Кращі сили українського студентства сприйняли слова Івана Франка як дороговказ про те, що ідеал самостійної України буде для нас недосяжною мрією лише доти, доки ми самі не знайдемо в собі досить волі, щоб іти до цього ідеалу, стежки до якого “лежать ось тут під нашими ногами”¹⁰.

Виступаючи на з'їзді з доповіддю, випускник правничого факультету Львівського університету Л.Цегельський висунув вимогу: “Створити свій власний державний організм, свою власну, незалежну, самостійну українську національну державу в етнографічних границях по всій території заселеній українським народом”. У кінці він заявив: “І ми віримо, що нам бути! І ми віримо, що встане Україна, як не на наших очах, так на наших кістках! Ми віримо в її воскресіння – а коли б не мали в се вірити, так ліпше нам і не жити! Без України нема нам життя!” Голова “Академічної громади” Михайло Галушинський на загальних зборах товариства підкреслив: “Новий рік і нове століття застали молодіж заінтересовану всіма питаннями життя. Житє молодіжи пливе чимраз ширшим руслом, круг її інтересів ширшає і обіймає що раз нові справи і нові питання”. Він вважав, що українські студенти Галичини вже на 100 років випередили решту української суспільності, і повинні далі йти з вірою у свої сили, здобуваючи те, про що мріють¹¹. Генератором усіх нових ідей виступав “Научний кружок”: “Саме тут відбувався розвиток “Академічної громади”, де справа університету просунулась значно наперед”¹².

Початок нового століття українські студенти, зокрема члени товариства “Академічна громада”, відзначили рішучим змаганням за відкриття у Львові українського університету. Апогеєм у цьому змаганні була “сецесія” українських студентів Львівського університету, які 3 грудня 1901 р. залишили навчання на знак протесту проти невирішення питання про заснування українського університету і про порушення прав українських студентів. 7 грудня припинило своє існування академічне товариство. Михайло Грушевський, виступаючи на останніх надзвичайних зборах товариства, підкреслив: “Товариство “Академічна громада”, яку саме розв'язали виконала всі надії, які на його поклала Русь-Україна! Всіх академіків злучила вона разом, їх освітила, в них розвинула солідарність. В останніх літах розвинула вона агітацію про відкриття українського університету. Тож заслуги сего товариства великі”¹³.

Перебуваючи в університетах Відня, Праги, Кракова, українська студентська молодь дійшла висновку, що успіху в змаганнях за створення у Львові українського університету можна досягти тоді, коли відбудуться корінні зміни в суспільно-політичних відносинах. Тому літом 1902 р., після двох семестрів, українські студенти повернулися до старовинного Львова, і провели 25-26 липня з'їзд студентів. На ньому виступив від імені наймолодших студентів з полум'яною промовою Степан Витвицький. “Він склав подяку тим старшим товаришам, що вказали нам високі кличі патріотизму та любови народних мас, – згадував пізніше студент філософії Віктор Пацлавський, секретар відновленого “Научного кружка” “Академічної громади”, – і що своїм непохитним становищем в обороні українських прав та демонстративним відходом з університету

вулицями Львова до далеких міст, дали нам, молодшим, гарний примір до наслідування”. Він приєднався до переважаючої думки бесідників, щоб “не тільки залишити дальший бойкот Львівського університету, але навпаки, масовими вписами на цей університет ще сильніше підчеркнути наші права на нього, та щоб дальшу боротьбу за український університет перенести з його мурів між селянські маси, і ширенням рільних страйків у Галичині та національної свідомости – наблизити хвилю еманципації та визволення українського народу”¹⁴.

У резолюції підкреслювалося, що академічна молодь “уважає доконечним боротьбу за університет... перемінити на боротьбу проти сили і власти польської шляхти та вести її разом зі зорганізованими масами українського народу о корінну зміну всіх політичних відносин в Галичині”. На другий день після тривалої дискусії була прийнята резолюція, в якій відзначалося, що студентська молодь “констатуючи, що українська нація в Галичині переходить стадію горячої борні протів національно-політичного і соціального поневолення: 1. приступає до систематичної праці серед народу під гаслом сеї борні; 2. основою своєї праці вважає: а) політичне освідомлення і підготовку сих мас до здобуття національно-територіальної автономії з повними громадянськими правами; б) організацію українських робочих класів до здобуття соціальної рівності і справедливості; і в) інтенсивне співдіяння для культурного і економічного піднесення українського народу дорогою органічної роботи”. Студентський з’їзд закликав “товаришів ширити ідею аграрних страйків та докласти всіх сил до якнайуспішнішого їх проведення”¹⁵. Цей заклик студентська молодь сприйняла з великим ентузіазмом. “Під час великого мужицького страйку (який охопив Львівський, Тернопільський та інші повіти – Р.К.) молодь справді забралася енергійно до сеї праці і взяла діяльну участь в страйковій акції”¹⁶. Студенти запропонували навіть використати частину коштів, що залишилися після сецесії, для підтримки страйкуючих селян¹⁷. Така співпраця селян, студентів, інтелігенції у критичний для Галичини час зблизила ці соціальні верстви, що відчутно вплинуло на здійснення української національної справи.

У листопаді 1903 р. до керівництва “Академічної громади” увійшли Степан Витвицький (голова), Михайло Тершиковець, Омелян Садовський (писар), Мирослав Січинський (писар), виділові: Іван Яримович, Роман Курбас, Василь Чайківський. Під впливом революції 1905 р. у Росії відбувалася подальша активізація студентського руху на західноукраїнських землях. Члени товариства “Академічна громада” включалися в політичну діяльність. 1 лютого 1905 р. відбулися довірчі збори студентів щодо останніх подій в Росії, а 9 лютого на зборах заслухали доповідь професора М.С.Грушевського про початок першої російської революції. У студентському русі з’явилися нові “провідники”, які сприймали головне завдання молоді по-іншому. У вересні 1905 р. відновлено випуск часопису “Молода Україна”. Його видавець студент права Львівського університету Василь Панейко у статті “В національній справі” зазначав: “І нам, українській молодіжці, що своїми симпатіями стоїмо по стороні кривдених і визискуваних, – нам, що не засліпились і ще самолюбними класовими інтересами, не остається ніщо інше, як, освідомивши собі як слід причини занепаду наших мас народніх, а тим самим і нашої нації взагалі, та порозумівши, в чім лежить суть сучасного суспільного ладу, – понести й нашому темному й кривдженому робітникові й мужикові гасла соціальної боротьби, за соціальний ідеал хліба й волі для всіх. В отсім ми бачимо свої національні завдання – в соціалізмі лежить наш патріотизм”¹⁸.

Однією з головних політичних проблем у Галичині була виборча реформа. Боротьба за загальне, рівне, пряме і таємне виборче право набирала особливої інтенсивності. Виділ “Академічної громади” зайняв послідовно радикальну позицію у

справі підтримки української спільноти Галичини в боротьбі за проведення виборчої реформи. 6 грудня 1905 р. на своєму засіданні “виділ плямує нікчемне поступовання (поведінку) товаришів, які дня 28 листопада в часі генерального страйку за загальні права голосування пішли на університетські виклади мимо противної ухвали загальноакадемічного віча поступової молодіжи”, а 17 грудня приймає рішення “збирати датки за загальним і т.д. правом голосування”¹⁹.

Боротьба за загальне виборче право була особливо інтенсивною в 1906 р. Виділ “Академічної громади” 6 лютого 1906 р. ухвалив “встановити квоту 10 корон на “босвий фонд”, тобто на збираний серед української спільноти в краю фонд на цілі агітації виборчої”, а 20 березня і 28 квітня вирішив, щоб “частина з фондів, зібраних в дорозі складок між членами товариства, а частину з фондів самого товариства призначити грошову допомогу особам, які брали участь в політичних заворушеннях, що тоді відбулися в Товмацькому повіті, і були прийняті до судової відповідальності”²⁰.

Українські студенти і учні старших класів гімназій брали активну участь у політичній агітації за здобуття загального виборчого права. Так, на зборах 150 залізничників у Львові 27 червня 1906 р., де обговорювалося питання “Виборча реформа і залізничники”, виступив студент права Львівського університету Теофіль Мелень. Він звернув увагу слухачів на те, що справа виборчої реформи викликала у галичан, зокрема у східній частині регіону, велике зацікавлення, що населення для відвоювання загального права на голосування готове на найбільші жертви, що на випадок зволікання нарад у парламентській комісії з виборчої реформи селяни у Східній Галичині мають намір влаштувати під час цьогорічних жнив великий аграрний страйк. Мелень закликав учасників зборів з проголошенням в Австрії загального страйку припинити роботу, і тим самим допомогти пролетаріатові відвоювати політичні права. У прийнятій резолюції збори “відзначають, що кращі умови їх суспільного існування можна здобути тільки шляхом завоювання рівного, безпосереднього і загального виборчого права”.

Водночас резолюція зборів відзначала, що “кращі умови їх суспільного існування можна здобути тільки шляхом завоювання рівного, безпосереднього і загального виборчого права. Збори постановляють ради захисту виборчої реформи вести найенергійнішу боротьбу і заявляють, що, якщо би виборча реформа була під загрозою її ворогів, то тоді – разом з організованим трудовим класом цілої держави – візьмуть участь у масовому страйку і поламають залізничні сполучення. Відповідальність за наслідки страйку ляже на тих, хто своїм опором виборчій реформі змусить робітничий клас вжити якнайгостріших засобів в обороні його життєвих інтересів”²¹. Змагання галичан за справедливую систему виборів увінчалися успіхом. 26 січня 1907 р. австрійський уряд запровадив довгоочікуваний виборчий закон.

Новою гостротою набувало питання про створення українського університету. У жовтні 1905 р. часопис “Молода Україна” відкрив свій номер статтю “За український університет!”, в якій говорилося: “Починається новий університетський рік. А разом із тим стає перед нами, українською університетською молодіжю у Львові, в повній своїй вазі давнє завдання: боротьба за український університет... Справа українського університету заворушила весь наш народ. Немов голосним відгоміним молодечого виступу був великий хліборобський страйк із цілим піднесенням духа та таким могутим розхвилюванням наших народних сил, якому подібного глядіти нам хіба в нашій далекій минувшині”²².

Двадцять другого січня 1907 р. відбулися збори студентського товариства “Академічна громада”, на яких було висловлено протест проти обмеження прав українських студентів. Вносились пропозиції провести демонстрацію студентів

університету, а емігрант з Надніпрянської України, член Української соціал-демократичної партії Павло Крат закликав “застосувати російські средства, се значить насильство, щоби перепровадити свої ожданья”²³. На другий день українські студенти, спровоковані секретарем університету А.Віняжем, побили його і влаштували в університеті заколот: захопили перший поверх університету, де звели п’ять барикад, пошкодили великий зал засідань, побили вікна, а також бюсти і понижили портрети цісарів і польських діячів. З вікна університетського приміщення було вивішено український синьо-жовтий прапор. Тоді вперше замайорів український прапор над львівським університетом.

На виклик ректорату поліція арештувала 116 українських студентів і організувала їх до тюрми під наглядом пішої і кінної поліції. Арештовані йшли головними вулицями Львова, співаючи “Ще не вмерла” і “Не пора”. Один із демонстрантів розгорнув синьо-жовтий прапор, який поліція насильно відібрала. Після складення протоколу студентів відпустили. Але 1 лютого, за вказівкою намісника графа А. Потоцького, здійснено повторні арешти учасників подій 23 січня 1907 р. Неарештовані студенти 2 лютого скликали віче, на якому виразили “глибокий гнів наміснику”, вимагали звільнення арештованих і відставки ректора університету. У прийнятій резолюції студенти відзначили, що ані терор, ані тюрма не відвернуть їх від боротьби за власний Храм науки. Арештовані студенти провели у тюрмі також віче, головою якого був Василь Веселовський, а секретарем – багаторічний активіст “Академічної громади” Мирослав Січинський. Було ухвалено оголосити голодування. Відповідну заяву властям доручили скласти О. Назаруку і В. Веселовському, підкресливши, що “голодовий страйк вважаємо не тільки протестом проти безправного ув’язнення студентів, але й против гноблення цілого українського народу”.

Намагання студентів-в’язнів розпочати голодування сколихнуло громадськість усього світу, оскільки такого ще не було за всю історію. Наляканий цими подіями австрійський уряд розпорядився звільнити ув’язнених студентів. Завершенням справи був суд учасників віча й демонстрації у Відні. Двох студентів суд виправдав, Ярослава Бабія і ще двох товаришів було засуджено на місяць, а одного – на тиждень. Сенат Львівського університету виключив шістнадцять, зовсім невинних, українських студентів. А намісництво 15 вересня 1907 р. своїм розпорядженням закрило товариство “Академічна громада”, бо воно стало “політичним, займалося живо справами поточної політики”²⁴. 12 квітня 1908 р. активіст “Академічної громади”, член Української соціал-демократичної партії Мирослав Січинський пострілом з пістолета смертельно поранив намісника краю А.Потоцького. Цей акт відплати виходив далеко за межі боротьби за український університет. М.Січинського двічі засуджували до смертної кари. Великий суспільно-політичний резонанс викликало останнє слово підсудного на другому процесі. Під великим громадським тиском смертна кара в липні 1909 р. була замінена 20 роками тюрми²⁵.

Виділ товариства “Академічна громада” веде роботу серед учнів старших класів гімназій з метою підготовки їх до змагання за українізацію і демократизацію. Створений у грудні 1905 р. Центральний Комітет української молоді середніх шкіл у відозві до шкільної молоді Галичини висловив надію: “Пора на те, щоби ми станули до боротьби за зукраїнщення і здемократизування наших шкіл, настане невдовзі: а власне тоді, коли весь український народ у Галичині повстане оборонити себе перед покривдженням при виборчій реформі. Тоді солідарно з цілою суспільністю й ми, шкільна молодіж рушимось, – сильні певністю, що перемога нашої справи буде перемогою національної справедливості, демократії, поступу! Числимо безумовно на користь і

солідарність усіх товаришів, під так важну, історичну хвилю”²⁶.

За редакцією Василя Пачовського почав виходити для шкільної молоді часопис “На розвіті”. Сам видавець у Філії Академічної гімназії у Львові викладав “Історію рідного краю”. “В науці української літератури я держався засади: “Чуже святе – своє щонайсвятіше”, – згадував В.Пачовський. – В науці історії я зробив серединою світу історію України, бо хотів виховати покоління державників... Кругом мене гуртувалися кращі мої учні, як Вітовський Д., Євшан Ф., Кучабський В., Струтинський М., Яцків М., Гайворонський М., брати Заклинські і інші... Серед праці між молоддю росла моя віра, що ми переможемо”²⁷. Він звернувся до шкільної молоді: “Поручаю Вам у привільному часі читати Грушевського “Про давні часи на Україні”, та Павлика нову брошуру про Драгоманова там найдете відряду і очищення зі снітії, яку несла Вам нерідна школа. Учїться на пам’ять ті книжочки, де списана наша думка і правда наша кришталевиими словами нашої чудової мови. На Вас будуччина наша – читайте книгу минулого, аби знати, кудю веде шлях до великості і постанови Вільної України!...”²⁸.

Героїчний вчинок М.Січинського 12 квітня 1909 р. в знак протесту проти несправедливості виборів до парламенту вплинув на середньошкільну молодь. “З того часу починається нервове шукання між молодіжю, яке проявляється відновленням та заснуванням нових гуртків серед неї”. До третьої річниці цієї події опубліковано листівку в кількості 500 примірників, що відзначила подальші завдання молоді. “Ми мусимо стати до борби, але до тої боби треба нам заздальгідь приготуватись”. “Нам треба приступити до поширення свого світогляду, а відтак дальше до революційної пропаганди між народом. Нам треба зорганізованої маси, свідомої своєї ціли! Так отже найближчою нашою задачею буде заснувати тайні гуртки по селах з молодих парубків, давати їм лектуру, і в той спосіб підносити їх культурний рівень та приготовляти до великого діла. Се буде один з кращих вчинків, які духом відчує Мирослав і потішить своє могутне серце”. Листівка закінчувалася гаслами: “Хай живе Вільна Україна! Хай живе Мирослав Січинський! Проч з тюрми! Для хлопа земля, для робітника фабрика! Хай зацвітне файно землі!”²⁹. Скоро М.Січинський втікає при допомозі активіста “Академічної громади” Дмитра Вітовського і колишнього заступника голови товариства Миколи Цеглинського з в’язниці у Станіславі до Норвегії.

Активну діяльність розгорнуло українське студентське товариство “Основа” Львівської політехніки. Разом з іншими студентськими громадами воно організувало спільні віча у справі виборчої реформи (27 листопада 1905 р.), українського університету (16 липня 1906 р.), закриття лісової школи для потреб Львівської політехніки, у справі загальних поліцейських арештів закордонних студентів і арештів українських студентів, членів “Академічної громади” і членів товариства “Основа” (в лютому 1907 р.)³⁰.

У кінці 1907 р. відновило свою роботу товариство українських студентів “Академічна громада”. Особливо важливу роль у ньому відіграв “Просвітній кружок”, який організував на початку 1908 р. студент філософії Іван Крип’якевич. Кількість членів у ньому збільшилася від 22 у 1908 р. до 63 у 1909 р. Його керівництво представляли Іван Крип’якевич (голова), Мирослав Січинський (заступник голови), Юліан Балицький (писар), Осип Назарук, Антон Голян, Володимир Зубрицький, Омелян Рев’юк. Гурток, об’єднавши студентів, які вели роботу серед народних мас, вирішив проводити акцію більш інтенсивно за визначеним планом і програмою. Спочатку було організовано читання лекцій у читальнях Львова. Вони стали настільки популярними, що за бажанням проводили спеціальні курси, на яких вчилася 42 слухачі з 24 повітів, в основному, робітники від 14 до 25 років. За чотири місяці у Львові було прочитано 32 лекції, а за півроку розповсюджено 50 тисяч книг. У літній період члени гуртка проводили

таку ж роботу в селах Львівського повіту. У далеких населених пунктах читали лекції і вели бесіди, відновлювали занедбані читальні, ініціювали організацію крамниць, ощадних кас, “Січей”. Студенти допомагали бібліотекам, добирали на посади завідувачів у них інтелігентних і сумлінних людей. З метою активізації просвітньої роботи у селах і містах голова товариства “Академічна громада” О.Назарук доручив студентам, “вважаючи бібліотеки по наших читальнях і товариствах найважливішою справою просвітнього руху”, зібрати і подати інформацію про бібліотеки”, про те, “яких книжок взагалі люди домагаються та які книжки... найпотрібніші”. Проаналізувавши стан читалень “Просвіти”, гурток виявив причини послаблення їх діяльності і запропонував способи поживлення роботи. Зенон Кузеля видав рекомендації, “як закладати і провадити народні бібліотеки по селах”, бо “правильне і практичне провадження читальних бібліотек являється дуже важним чинником в піднесенню культурного рівня нашого народа”³¹. Значних успіхів досягнув “Просвітній кружок” під керівництвом Федора Замори.

Велику роботу виконала “Академічна громада” при підготовці всеукраїнського студентського конгресу і організації Українського студентського союзу³². Товариство “бере діяльну участь в Празькому всеслов’янському з’їзді академічної молоді, за рік скликає свій власний з’їзд, доходить до думки про створення такої організації, котра лучила би в собі все українське студентство в Австрії, розпочинає нове видавництво “Молодої України”³³. 11 – 14 липня 1909 р. у Львові відбувся з’їзд українського поступового студентства вищих шкіл Австрії і Росії за участю близько 500 студентів, серед яких було 12 закордонних гостей. Першими прибули представники українського студентства з Києва, Харкова, Одеси, Москви, Петербурга і Томська³⁴, за ініціативою яких було вирішено створити студентську професійну організацію – Український студентський союз (УСС). У Союз вступили самостійні академічні товариства “Січ” (Чернівці), “Січ” (Відень), “Союз” (Чернівці), “Бандурист” (Львів), “Академічна громада” (Львів). На загальних зборах УСС 7 листопада 1909 р. обрано Головну раду УСС, до якої увійшли Микола Залізняк (голова), Федір Замора (заст. голови), Лев Марків (секретар), Олександр Курбас, Стефанія Даниловичівна, Осип Охримович, Володимир Юринець, Дмитро Басараб, Володимир Дорошенко, Іван Стефанович, Яцко Кульницький.

На зборах було вирішено видавати часопис як орган УСС. Про такий часопис мріяв Мирослав Січинський. “Пише Крип’якевич про план часопису. Страх як треба, – зазначає у своєму листі М.Січинський, – такого, щоби був вільний від газетярських стилів, святих партійних принципів, боротьби з вітряками, особистих антипатій”. Перший номер відновленого часопису “Молода Україна” вийшов 1 січня 1910 р. У редакційній статті цього номеру визначалася програма УСС. “Отсе десятиліття – се епоха, серед якої справа самостійної України впливла на чисту воду і стала сьогодні постулатом... І саме тому отся хвиля є для нас історична... Як програму кладемо ті самі гасла, які виписали перші редактори “Молодої України” на вступі: самоосвіта, піднесення культурного рівня нашої молодіжи, так середніх, як і вищих шкіл, і головне – нав’язування як найтісніших зносин між усією українською молоддю – по сей і по той бік кордону”³⁵.

Тим часом активізувалася боротьба за український університет. 1 липня 1910 р. у Львівському університеті відбулося нелегальне віче українських студентів, яке закінчилося кривавою бійкою. Від кулі із револьвера польського студента загинув український студент права Адам Коцко, голова драматичної комісії УСС, один з організаторів академічного хору “Бандурист”. Із затриманих 300 українських студентів

поліція заарештувала 128 і посадила в тюрму. У листівці до Дмитра Вітовського студент права Ростислав Заклинський, якого кинули до в'язниці на вул.Баторого (нині князя Романа) у Львові, де томилися студенти-українці, арештовані під час демонстрації у Львівському університеті 1910 р., писав: “Зразу ми були у слідчій в'язниці. А після голодівки нас перевели до в'язничної лікарні при вул.Городоцькій (нині Курмановича-генерала). Після виздоровлення нас залишили у в'язниці при Городоцькій вулиці”³⁶.

Яскравою відповіддю на дії польських шовіністів були похорони Адама Коцка 5 липня 1910 р., які перетворилися у велику маніфестацію. Епілогом стала розправа польського суду над студентами. За вироком вищого крайового суду від 4 липня 1911 р. 99 українських студентів було засуджено на один місяць тюремного ув'язнення, 24 студентів – на два тижні і Осипа Охромовича (студента права), Павла Решетняка (студента-богослова), Дениса Сумика (студента медицини) і Миколу Залізняка (студента філософії) – на три місяці тюрми³⁷.

Діяльність Українського студентського союзу сприяла організації нових професійних товариств. Українські студенти-медики Львівського університету 22 червня 1910 р. об'єдналися в товариство “Медична громада”, яка через два роки включала 44 члени. 12 листопада 1911 р. студенти-фізкультурники згуртувалися у спортивному товаристві “Україна”, до якого входило 68 членів. 22 травня 1913 р. виникло українське товариство ветеринарних медиків “Ватра” Академії ветеринарної медицини у Львові. До нього вступили 28 українців, тобто усі слухачі ветеринарної медицини. Про роль цих товариств в українському суспільстві свідчать, наприклад, оцінка діяльності “Медичної громади”. “Наша медична організація, хоч не дуже чисельна, була настільки сильна, що рішала не раз при подіях на медичному факультеті, – писав Л.Беч. – Передвоєнна Медична громада залишила... як цінні здобутки тривку підставу для організації, правильний напрям праці та вироблення здорового почуття солідарності і національного обов'язку”³⁸.

Головна рада УСС приділяла велику увагу питанням зміцнення союзу, згуртування всіх українських студентів. Згідно зі статутом у містах, повітових центрах не менше восьми студентів могли об'єднуватися в окрему секцію, що давало можливість за короткий час провести організацію навіть дуже малих гуртків українського студентства в провінціях. Перша секція виникла у Перемишлі 14 січня 1910 р. До кінця цього року було створено 17 секцій, а в наступному році – 11 секцій. Серед них були чотири львівські секції: I секція студенток (15.12.1910 р.), II секція імені Михайла Драгоманова (11.03.1911 р.), III секція “Просвітній кружок” (9.10.1911 р.) і IV секція національно-демократичної молоді (17.06.1911 р.)³⁹. У 1912 р. кожна із них відповідно об'єднувала 19,28,75 і 87 студентів⁴⁰. У повітових центрах Галичини УСС мав 38 секцій (філій), в яких працювало 895 студентів переважно під час канікул і свят⁴¹. Крім секцій до УСС належали всі 11 українських академічних товариств із загальною кількістю близько 500 студентів⁴².

Важливу роль у національно-патріотичному русі західноукраїнського студентства відіграв Другий всеукраїнський з'їзд студентів, який відбувся у Львові 2 – 4 липня 1913 р. в приміщенні Народного дому. За статистичними даними УСС, у роботі з'їзду взяли участь 1408 студентів: 1063 зі Львова і 108 з Чернівців. УСС об'єднував 13 студентських товариств, серед яких було вісім львівських об'єднань. Отже, “на створення конгресу явилася молодіж чисельно, поприїздила з найдалших закутин краю”, були делегати також “із-закордонних університетів, навіть від українських студентських організацій в Томську”⁴³.

На Другому всеукраїнському з'їзді, вітаючи з ювілеєм Івана Франка,

студентська молодь вирішувала важливі проблеми суспільно-політичного та духовного життя нації і розвитку українського студентського руху. На з'їзді були заслухані реферати Д.Донцова “Українська молодіж і теперішнє політичне положення нації”, Є.Коновальця “Університетська справа”, Я.Секели “Національне виховання”, П.Корецького “Молодіж російської України, її завдання і конструкція”, які викликали великий інтерес і жваву дискусію. В одній з дискусій – щодо ролі української церкви в житті суспільства – брав участь Іван Франко. Зокрема, він “вказав різницю між уніатською та римською церквою і зазначив, що уніатське духовенство через те, що жонате, більш зв'язане з суспільством, чим духовенство лагінське, та що клерикально-церковний партикуляризм серед нашого духовенства не переважає в такій мірі над національними і суспільними ідеалами, як се діється в духовенства західного”⁷⁴⁴.

Доктор Станіслав Дністряньський, аналізуючи роботу всестудентського з'їзду, підкреслював, що на з'їзді панувала думка “вступити на шлях безпосереднього здійснення політичної незалежності нашого народу”⁷⁴⁵. М.Лозинський з приводу дискусій на з'їзді зауважив, що “ідеал самостійности є психологічна konieczність існування й розвитку нації; де нема ясної свідомости того ідеалу, там властиво нема нації, а є тільки окрема етнографічна маса”⁷⁴⁶.

Конгрес студентів визначив шляхи дальшого поступу молоді і всього українського суспільства в рефератах “Українська молодіж і теперішнє положення нації” і “Національне виховання”. Після доповіді Дмитра Донцова з'їзд одногосно прийняв резолюцію: “Вважаємо конечним боротись за програму політичного сепаратизму від Росії”⁷⁴⁷. Цей реферат М.Сосновський називає “черговим кроком уперед на шляху розвитку української політичної думки”⁷⁴⁸. З'їзд поставив також завдання здійснювати “мілітарне виховання молоді”, і закликав студентів Галичини, Буковини і Наддніпряньської України брати “активну участь в щоденній політичній боротьбі, як по сей так і по той бік кордону”⁷⁴⁹. У відповідь на виступ Євгена Коновальця, майбутнього полковника Українських Січових Стрільців, організатора і провідника Організації Українських Націоналістів, конгрес “стверджує, що українська молодіж не зрікається ніяких средств боротьби, які в даній хвилі могли би причинитися до здобуття самостійного українського університету у Львові” і “взиває українську молодіж до строгого перестерігання прав української мови на львівськiм університеті”⁷⁵⁰.

За півроку до початку Першої світової війни Михайло Грушевський, звертаючись до академічної молоді, писав: “Наша молодіж повинна знайти себе. Повинна в собі, в своїм нутрі вишукати сили і опорні точки для своєї організації – не формальної тільки організації в товариства, комісії і секції, а перетворення в живу, органічну, діяльну силу...”⁷⁵¹. Це знайшло відображення в появі стрілецького руху. Ще на початку 1913 р. передова частина української молоді університету і політехніки вирішила розпочати військовий вишкіл, утворити “стрілецьку дружину”. Товариство “Основа”, яке складалося зі слухачів політехніки, виділило для її занять свої приміщення. 11 лютого 1913 р. побачив світ перший номер часопису “Відгуки” (у лютому-березні вийшло чотири номери) для української молоді, який містив статті політичного, громадського і літературного характеру, а також обговорював фізкультурні і гімнастичні справи військового вишколу. Відповідальним редактором його став активіст “Основи”, студент інженерії Дмитро Бассара⁷⁵². У декількох статтях, автором яких був І. Вихор (очевидно, Іван Чмола – активіст “Основи”, студент інженерії) визначалася ідеологія цієї частини студентства. 18 березня 1913 р. створено перше академічне стрілецьке товариство “Січові стрільці-І”, головою якого став колишній ідейний натхненник і організатор “Молодої України” В.Старосольський, а 25 січня 1914 р. виникло товариство “Січові

стрільці-П”, яке очолив активіст “Академічної громади” Роман Дашкевич.

“Український нарід мусить сповнити заклик Шевченка, – і вражою, злою кров’ю окропити свою волю, – говорив на маніфестації студентської молоді у Самборі 10 березня 1914 р. Теофіль Мелень, один із колишніх провідників “Молодої України”, активних діячів “Основи”. – А молодь наша повинна приготуватись до цього завдання у своїх стрілецьких організаціях...”⁵³. Після того, як у Галичині Головна Українська Рада оголосила про організацію Українських січових стрільців, студентська молодь зайняла у ній провідне місце. Станом на 18 червня 1915 р. до неї входило 430 студентів і 583 учнів старших класів гімназій, що становило майже 31 відсоток особового складу.

Отже, перед Першою світовою війною національно-патріотичний рух українських студентів на західноукраїнських землях був одним із найважливіших чинників культурного, політичного та економічного розвитку краю. Студенти, члени стрілецьких товариств вступили у війну як оборонці національних прав у Галичині і як авангард змагань українського народу за державну незалежність України.

1. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф.296, оп.1, спр.3, арк.129.

2. Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДА України у Львові), ф.834, оп.1, спр.100, арк.1 – 2.

3. Звіт з діяльності товариства “Український Студентський Союз” у Львові за час від 1 листопада 1911 до 30 жовтня 1912 р. – Львів, 1912. – С.37 – 45; Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України ім.В.Стефаніка, ф.9, спр.1367, арк.2.

4. Заклинський К. Українська молодь австрійської України за останніх 40 літ // Українська хага (Київ). – 1913. – Ч.7. – С.468.

5. Міхновський М. Самостійна Україна. – Київ – Львів, 1991. – С.17; Завваги Д.В.Антоновича до спогадів О.Коваленка та Ю.Колларда // З минулого. Збірник. Т.П. Український студентський рух у російській школі. – Варшава, 1939. – С.71.

6. ДАЛО, ф.296, оп.1, спр.3, арк.102.

7. Темницький В. Часопись “Молода Україна” // “Січ”. Альманах в пам’ять 40-вих роковин основания товариства “Січ” у Відні/ Упорядники і видавці д-р З.Кузеля, М.Чайківський. – Львів, 1908 (далі – Альманах). – С.436 – 437.

8. Товариші і товаришки! // Молода Україна. – 1900. – Ч.1. – С.2.

9. Див.: Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Львів, 1995. – С.6 – 7.

10. Франко І. Поза межами можливого // Збірник творів у 50-ти томах. – Т. 45. – К., 1985. – С. 285.

11. ДАЛО, ф.296, оп.1, спр.3, арк.122.

12. Там само, арк.151.

13. Там само, арк.156.

14. Пацлавський В. Степан Витвицький у моїх спогадах// Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Нью-Йорк – Сідней – Торонто, 1973. – С.196.

15. Там само. – С.135.

16. Т.М. “Дух незгоди”// Молода Україна. – 1902. – Ч.6 – 7 (грудень 1902 – січень 1903). – С.241.

17. ДАЛО, ф.296, оп.1, спр.33, арк.24.

18. Панейко В. В національній справі// Молода Україна. – 1905, вересень. – Ч.1. – С.5.

19. ДАЛО, ф.296, оп.1, спр.24, арк.3.

20. Там само.

21. Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. – К.,

1986. – С.165 – 166.

22. За Український університет! // Молода Україна. – 1905, жовтень. – Ч.2. – С.1.

23. ДАЛО, ф.296, оп.1, спр.24, арк.5.

24. Там само, арк.4 – 6.

25. Знову суд у Львові над Січинським // Земля і воля. – 1909. – 23 квітня, 16 липня.

26. Відозва до товаришів-українців у галицьких школах // Молода Україна. – 1905, листопад – грудень. – Ч.3 – 4. – С.78 – 79.

27. Цит. за: Дубас М. Хуртовина його життя // Поклик сумління. – Львів, 1993. – Ч.8 (лютий).

28. Пачовський В. Від видавця // На розсвіті. – 1907. – Ч.2. – С.31.

29. ДАЛО, ф.350, оп.1, спр.3184, арк.9.

30. Sprawozdane виділу товариства “Основа” слухачів політехніки у Львові за час існування товариства. – Львів, 1905. – 24 с.

31. ДАЛО, ф.296, оп.1, спр.77, арк.1, 12 – 14.

32. Звіт виділу Академічної громади товариства української академічної молодіжи у Львові за рік адміністраційний 1908 – 1909. – Львів, 1909. – С.6.

33. Зазолока М.(Залізняк М.). Сучасне українське студентство в Галичині // Молода Україна. – 1910. – 1 лютого. – Ч.2. – С.50; ДАЛО, ф.294, оп.1, спр.65, арк.27.

34. ДАЛО, ф.350, оп.1, спр.3049, арк.1 – 3, 6 – 11, 14; спр. 3047, арк. 3, 5, 7, 9, 10, 12.

35. [Редакційна стаття] // Молода Україна. – 1910, 1 січня. – Ч.1. – С.1 – 2.

36. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах. У двох томах. – К., 1994. – Ч.1. – С.26.

37. ДАЛО, ф.350, оп.1, спр.2639, арк.21 – 23; Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1999. – С.188 – 190.

38. Беч Л.З. Начерк історії Медичної громади (1910 – 1925) // 25-ліття Українського лікарського товариства і Медичної громади. – Львів, 1935. – С.64.

39. Звіт з діяльності товариства “Український студентський союз” у Львові за час від 9 листопада 1909 до 1 листопада 1911 р. – Львів, 1911. – Ч.3. – С.10 – 12.

40. Звіт з діяльності товариства “Український студентський союз” у Львові за час від 1 листопада 1911 до 30 жовтня 1912 р. – Львів, 1912. – Ч.4. – С.22 – 25.

41. Когут О. Статистика українського студентства в Австрії // Шляхи. – 1913. – 1 листопада. – Ч.8 – 9. – С.110.

42. Звіт з діяльності... від 9.11.1909 до 1.11.1911. – С.11 – 12.

43. Євшан М. З приводу Другого всеукраїнського з'їзду студентства // Літературно-науковий вісник. – 1913. – Кн.ІХ. – Вересень. – С.404.

44. Шляхи. – 1913. – Ч.7. – С.84.

45. Дністрянський С. З нагоди другого всеукраїнського студентського з'їзду // Шляхи. – 1913. – 15 липня. – Ч.7. – С.85.

46. Лозинський М. До дискусії на студентському з'їзді // Там само. – С.86.

47. Наш з'їзд. Резолюції т.Донцова // Шляхи. – 1913. – 15 липня. – Ч.7. – С.81.

48. Сосновський М. Дмитро Донцов: Політичний портрет. – Нью-Йорк – Торонто, 1974. – С.98.

49. Наш з'їзд. Резолюції т.Донцова. – С.81 – 82.

50. Там само.

51. Грушевський М. Перед осінніми зборами академічної молодіжи // Шляхи. – 1913. – 1 листопада. – Ч. 8 – 9. – С. 90.

52. ДАЛО, ф.350, оп.1, спр.3464, арк. 1, 2.

53. Див.: Ріпещький С.Українське Січове Стрілецтво. – С.42.